

Cultuur in de Spiegel & Mooss

Methodiepublicatie Mooss 2017

MOOSS

2

Inleiding

De kunst- en erfgoededucatie van Mooss is gebaseerd op een uitgewerkte methodiek.¹ We proberen deze methodiek steeds verder te ontwikkelen, zowel op basis van experimenten, noden en aanpassingen in onze praktijk, als op basis van evoluties in het veld. Een van de nieuwe dingen in het veld, waarmee we ook al in onze praktijk in aanraking kwamen via Buurten met Erfgoed en vormingsvragen, is Cultuur in de Spiegel.

Cultuur in de Spiegel (CiS) is een theoretisch kader dat wil duiden wat cultuur precies is en hoe cultuur tot ontwikkeling komt. De theorie werd gebaseerd op meerdere disciplines (van antropologie tot semiotiek) en het is een cognitieve cultuurtheorie, wat wil zeggen dat de focus ligt op mentale processen. CiS wil een kader aanreiken voor het opstellen van een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs in het basis- en secundair onderwijs. Het wil daarom inzicht bieden in cultuur en in de componenten van cultuur en hoe die zich tot elkaar verhouden, en een gedeeld vocabularium ontwikkelen om over cultuur en cultuuronderwijs te spreken.

De CiS-theorie werd ontwikkeld door prof. dr. Barend van Heusden, verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen. De Nederlandse overheid gaf deze universiteit samen met het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling SLO de opdracht om een theoretisch kader en een raamleerplan voor een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs te ontwikkelen. Op basis van dit kader en plan kunnen docenten en scholen zelf zo'n leerlijn ontwikkelen, aansluitend bij hun schoolvisie, afgestemd op hun leerlingen en geïntegreerd in het schoolcurriculum. Deze leerlijn is zowel horizontaal (verspreid over verschillende vakken) als verticaal (opbouw over de jaren heen).

Het project is gestart vanuit een vraag naar structuur en onderbouwing voor cultuuronderwijs. Wat is de inhoud van cultuuronderwijs? Waarom is het belangrijk? Hoe verhoudt het zich tot de rest van het onderwijs? Hoe zorg je dat het past bij de leerling? CiS staat behalve voor de theorie dus ook voor een achterliggend onderzoeksproject.

Het onderzoek in Nederland liep van 2008 tot 2013. De theorie werd voor het eerst gepubliceerd in 2010 in het 'zwarte boekje'. Er werden pilootprojecten opgezet in 14 Nederlandse scholen, zowel in primair als in voortgezet onderwijs. In 2012 startte een gelijkaardig onderzoek in Vlaanderen, met 4 pilootscholen; dit onderzoek werd afgerond in 2016. CANON Cultuurcel promoot CiS in het Vlaamse onderwijs:

www.cultuurkuur.be/cultuur-in-de-spiegel/cultuur-de-spiegel

¹ Zie: MOOSS & Marijke Van Eeckhaut (2013). *Kunst- en erfgoededucatie. Theorie en praktijk*. Leuven: Acco.

3

CiS is bedoeld om cultuuronderwijs te verbeteren door meer inzicht te bieden in wat cultuur precies is, hoe aspecten van cultuur met elkaar samenhangen, en welke vaardigheden binnen cultuuronderwijs ontwikkeld moeten worden. Het biedt daartoe een theoretisch kader, geen inhoud en methodiek (in meer op de lespraktijk gerichte CiS-publicaties worden enkel voorbeelden van mogelijke (leer)activiteiten gegeven). Het is net de bedoeling dat de scholen en docenten met de theorie aan de slag gaan, en de omslag naar de praktijk zelf inhoudelijk en methodisch invullen. In welke vakken, rond welke onderwerpen, met welke aanpak etc.: het ligt in handen van de scholen en docenten. Er bestaat dus niet zoiets als een CiS-aanpak of een CiS-praktijk. Omdat CiS in het Vlaamse onderwijs wordt uitgerold, bestaat de kans dat er daarrond vragen ontstaan naar de kunst- en erfgoededucatieve sector toe, zowel om zelf workshops te begeleiden, als om vorming voor leerkrachten of leerkrachten in opleiding te geven. Hierin willen we het onderwijs blijven ondersteunen.

In het onderstaande willen we bekijken wat de Mooss-methodiek kan bieden aan een praktijk binnen het kader van CiS. Het is hier dus niet onze bedoeling om de doelstellingen of inhoud van de theorie te onderzoeken; wel willen we verduidelijken hoe we met onze methodiek ook binnen deze nieuwe context kinderen, jongeren en hun begeleiders kunnen coachen in hun ontdekking en ontwikkeling van cultuur.

Deze tekst is opgedeeld in drie hoofdstukken, elk opgehangen aan een kernbegrip binnen CiS: (1) het cultuurbegrip, (2) de culturele basisvaardigheden en (3) de cultuurdragers. We vatten in ieder hoofdstuk eerst kort de CiS-theorie samen en besluiten dan telkens met hoe wij met onze methodiek een klaspraktijk binnen het CiS-kader kunnen ondersteunen.

4

CiS is een jonge theorie, die nog verder wordt ontwikkeld en getoetst. We baseren ons voor de samenvatting van de theorie dan ook niet op één publicatie, maar op de combinatie van onderstaande bronnen.

SLO Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling (2014). *Cultuur in de Spiegel in de praktijk. Een leerplankader voor cultuuronderwijs*. Enschede: SLO.

<http://www.slo.nl/downloads/2014/cultuur-in-de-spiegel.pdf>

van Heusden Barend (2010). *Cultuur in de Spiegel, naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen. (ook gekend als het 'zwarte boekje')

<http://www.rug.nl/cultuuronderwijs/projecten/zwarte-boekje.pdf>

van Heusden Barend (2011). 'Kunst en in cultuur.' in: *Kunstgebouw Magazine #2*.

https://www.cultuurkuur.be/sites/default/files/kunst_en_in_cultuur_-_kunstgebouw_magazine_november_2011.pdf

Vermeersch Lode, De Backer Free, Vandenbroucke Anneloes, Lombaerts Koen & Willem Elias (2012). *Cultuur in de Spiegel – Vlaanderen. Verkenning van opvattingen over cultuureducatie op basis van de cultuurtheorie 'Cultuur in de Spiegel'*. Onderzoek in opdracht van CANON Cultuurcel.

https://www.cultuurkuur.be/sites/default/files/cis_verkenning_cultuureducatie.pdf

Vermeersch Lode, Vandenbroucke Anneloes, De Backer Free, Lombaerts Koen, Elias Willem & Steven Groenez (2016). *CULTURELE BASIS-VAARDIGHEDEN. Een ontwikkelingslijn op basis van de cultuurtheorie 'Cultuur in de Spiegel.'* Onderzoek in opdracht van CANON Cultuurcel.

http://www.cultuurkuur.be/sites/default/files/cis_culturele_basisvaardigheden.pdf

Vermeersch Lode & Valérie Thomas m.m.v. CANON (reds) (2016). *De cultuurspiegel. Jouw gids voor cultuur op school*. Gids ontwikkeld binnen het onderzoeksproject 'Cultuur in de Spiegel – Vlaanderen'.

<https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/cultuurspiegel>

Zie ook

Schema culturele vaardigheden.

https://www.cultuurkuur.be/sites/default/files/schema_culturele_vaardigheden.jpg

Schema cultuurdragers.

https://www.cultuurkuur.be/sites/default/files/schema_cultuurdragers.jpg

Veel gestelde vragen (website CiS).

<http://www.cultuurindespiegel.nl/faq>

5

1. Cultuurbegrip

1.1 Wat zijn cultuur, cultuuronderwijs en kunst volgens CiS?

Barend van Heusden maakt een onderscheid tussen cultuur in de ruime zin en cultuur in een meer beperkte zin.

In ruime zin is cultuur betekenis proberen geven aan de werkelijkheid. Cultuur zit dus niet zozeer 'in' de dingen; het zijn alle processen, activiteiten en inspanningen die gericht zijn op het vormgeven en duiden van de (steeds veranderende) werkelijkheid. Cultuur bepaalt in hoge mate wat wij maken en doen, wat ons beweegt, wat ons bezighoudt.

In meer beperkte zin is cultuur het reflecteren op cultuur en dus op onszelf: culturele zelfreflectie of cultureel zelfbewustzijn. Hier nemen we afstand tot ons dagelijks bestaan en bestuderen we de menselijke cultuur, reflecteren we op wat mensen doen en laten: in de kunsten, de filosofie, de geschiedschrijving, de religie ... Hoe ervaren we ons leven, hoe kijken we ernaar, wat weten en vinden we ervan, wat denken we erover?

Binnen cultuuronderwijs moet volgens CiS cultuur in beperkte zin centraal staan: culturele zelfreflectie, zowel individueel als collectief. Cultuuronderwijs leert ons dan om te reflecteren op cultuur in het algemeen, op onze eigen cultuur en op de cultuur van anderen. Hoe ervaren we ons eigen leven en de wereld en hoe doen anderen dat? Hoe zien wij onszelf en anderen? Cultuuronderwijs moet het inzicht in cultuur en het productieve en receptieve vermogen tot zelfreflectie vergroten.

Cultuuronderwijs is bijgevolg niet de verantwoordelijkheid van de klassieke kunst/cultuurvakken alleen. Culturele zelfreflectie kan aan bod komen in kunst-, erfgoed- en mediaeducatie en literatuuronderwijs, maar ook in maatschappijleer, filosofie, geschiedenis etc.

CiS wil met cultuuronderwijs kinderen en jongeren stimuleren om kritisch, zelfstandig, gepassioneerd, maar ook met een afstand na te denken over de eigen cultuur (de eigen interesses, voorkeuren, ambities, gedrag ...) en de cultuur van anderen. Het is de bedoeling om duidelijk te maken dat cultuur een voortdurend proces van betekenisgeven is en om een eigen culturele identiteit te ontwikkelen. Cultuuronderwijs kan daarbij leiden tot bijvoorbeeld meer museumbezoek of een betere beheersing van een bepaalde techniek, maar dat kunnen slechts tussendoelen zijn.

6

De theorie van cultuur en culturele zelfreflectie die CiS beschrijft, is een constructivistische theorie: mensen construeren hun eigen wereldbeeld. Voor cultuuronderwijs is het dan ook belangrijk om aan te sluiten bij de leefwereld, de ervaringen en cultuur van de leerlingen.²

Wat kunst³ anders maakt dan andere vormen van culturele zelfreflectie zoals geschiedenis, politiek of filosofie, is dat kunst de ervaring van het leven verbeeldt. Via kunst kunnen we die ervaring voelen, ernaar luisteren of kijken, er met elkaar over praten en erover nadenken.

Het verschil tussen kunst en amusement is geen kwestie van kwaliteit, maar van functie. Kunst is niet gewoon een verbeelding van het leven, maar van de manier waarop we het leven ervaren: het gaat in kunst niet zozeer om gebeurtenissen, maar om de betekenis die ze voor mensen hebben. Daarom hoeft kunst ook niet 'waar' te zijn, het is de betekenis waar het om draait. Amusement heeft een andere functie: het verbeeldt vooral de gebeurtenissen, van avontuurlijke beklimmingen over wilde achtervolgingen tot romantische liefdes.

We gebruiken kunst niet alleen om onze ervaring te verbeelden, maar ook om er greep op te krijgen. Het helpt ons om inzicht te krijgen in onszelf en in anderen, om ons zelfbeeld en onze identiteit te ontwikkelen. Kunst is een van de vormen van zelfbewustzijn waar we over beschikken, en omdat het een ervaring is, is het de vorm die ons vaak het meest direct raakt. Aangezien we verschillende levens leiden en verschillende ervaringen hebben, waarderen we niet allemaal dezelfde kunst. Wat ons aanspreekt, zegt dikwijls iets over hoe we onszelf zien of graag zouden zien. Onenigheid over kunst kan dan ook heel gevoelig liggen, juist omdat het gaat om de verbeelding van onze identiteit. Het besef dat mensen een heel verschillende kijk op het leven kunnen hebben, de uitdaging om positie in te nemen ten opzichte van de verbeelding van een ander, is heel belangrijk.

In het kunstonderwijs gaat het er volgens CiS dan ook niet alleen om dat leerlingen leren dat de ervaring van het leven verbeeld kan worden, en dat die verbeelding je helpt greep te krijgen op het leven. Het is even belangrijk dat ze leren dat je een ander soms niet begrijpt en ook niet altijd hoeft te begrijpen, en dat iedereen recht heeft op die eigen verbeelding.

2 Daarom wordt in sommige CiS-publicaties ook aandacht besteed aan de metacognitieve ontwikkeling van kinderen en jongeren; op pp. 21-37 van *Een leerplankader voor cultuuronderwijs* bijvoorbeeld kan je een overzicht vinden van die ontwikkeling. In *CULTURELE BASISVAARDIGHEDEN* wordt een ontwikkelingslijn voor de culturele basisvaardigheden uitgezet.

3 In de CiS-publicaties wordt weinig over kunst gesproken. In het artikel *Kunst en in cultuur* van Barend van Heusden vonden we wel een interessante toelichting.

1.2 Hoe kan de Mooss-methodiek een praktijk binnen het CiS-kader ondersteunen?

Cultuur als reflectie op het leven is een uitgangspunt waarin wij ons herkennen, ook binnen het meer afgebakende gebied van kunst- en erfgoededucatie. Wij leren over, via en door kunst en erfgoed. Kunst en erfgoed vormen het vertrekpunt voor reflectie die alle aspecten van het leven kan aanraken, en waarbij het aanleren van een canon of techniek ondergeschikt is. Zowel kunst en erfgoed, als kinderen en jongeren, brengen ontelbare onderwerpen en gezichtspunten met zich mee, die allemaal in het gesprek kunnen worden gebracht. Daarbij wil Mooss misschien minder dan CiS de nadruk leggen op het verschil tussen de eigen cultuur en die van de ander, maar gaan we eerder uit van de gelijkenissen om van daaruit oog te ontwikkelen voor nuances.

CiS is een constructivistische theorie en Mooss hanteert een constructivistische methodiek.⁴ Het idee van cultuur als reflectief proces past dan ook perfect bij onze aanpak. Onze focus ligt op persoonlijke betekenisgeving door kinderen en jongeren en dus op hun proces, waarbij we rekening houden met hun achtergrond, interesses, mogelijkheden, leerstrategieën etc. We stimuleren en ondersteunen hen bij het stappen zetten in hun eigen proces. We werken niet naar een heel specifieke norm of resultaat, maar vertrekken van kunst en erfgoed om dan te ontdekken, ontwikkelen en reflecteren; we willen een groep kinderen niet een scène uit *De Notenkraker* laten naspelen, maar hen vertrekkend vanuit dat kunstwerk diverse disciplines, technieken, ideeën, inhouden etc. helpen ontdekken, ontwikkelen en daarop reflecteren.

Het is interessant hoe CiS cultuur in verschillende vakken in het schoolcurriculum een plaats geeft. Maar door de brede visie op cultuur is het mogelijk om culturele zelfreflectie in te vullen zonder kunst of erfgoed. Wie het een (te grote) uitdaging vindt om met kunst en erfgoed aan de slag te gaan, wordt bovendien niet door CiS ondersteund: kunst en erfgoed komen weinig aan bod in de theorie en er zijn geen concrete handvaten. Op die manier bestaat het gevaar dat kunst en erfgoed uit cultuureducatie worden gefilterd. Mooss kan helpen om kunst en erfgoed een plaats te geven in culturele zelfreflectie, omdat wij kunst en erfgoed als vertrekpunt nemen in een proces van persoonlijke betekenisgeving.

⁴ Zie voor een toelichting bij en omschrijving van onze methodiek de publicatie: MOOSS & Marijke Van Eeckhaut (2013). *Kunst- en erfgoededucatie. Theorie en praktijk*. Leuven: Acco.

8

2. Vier culturele basisvaardigheden

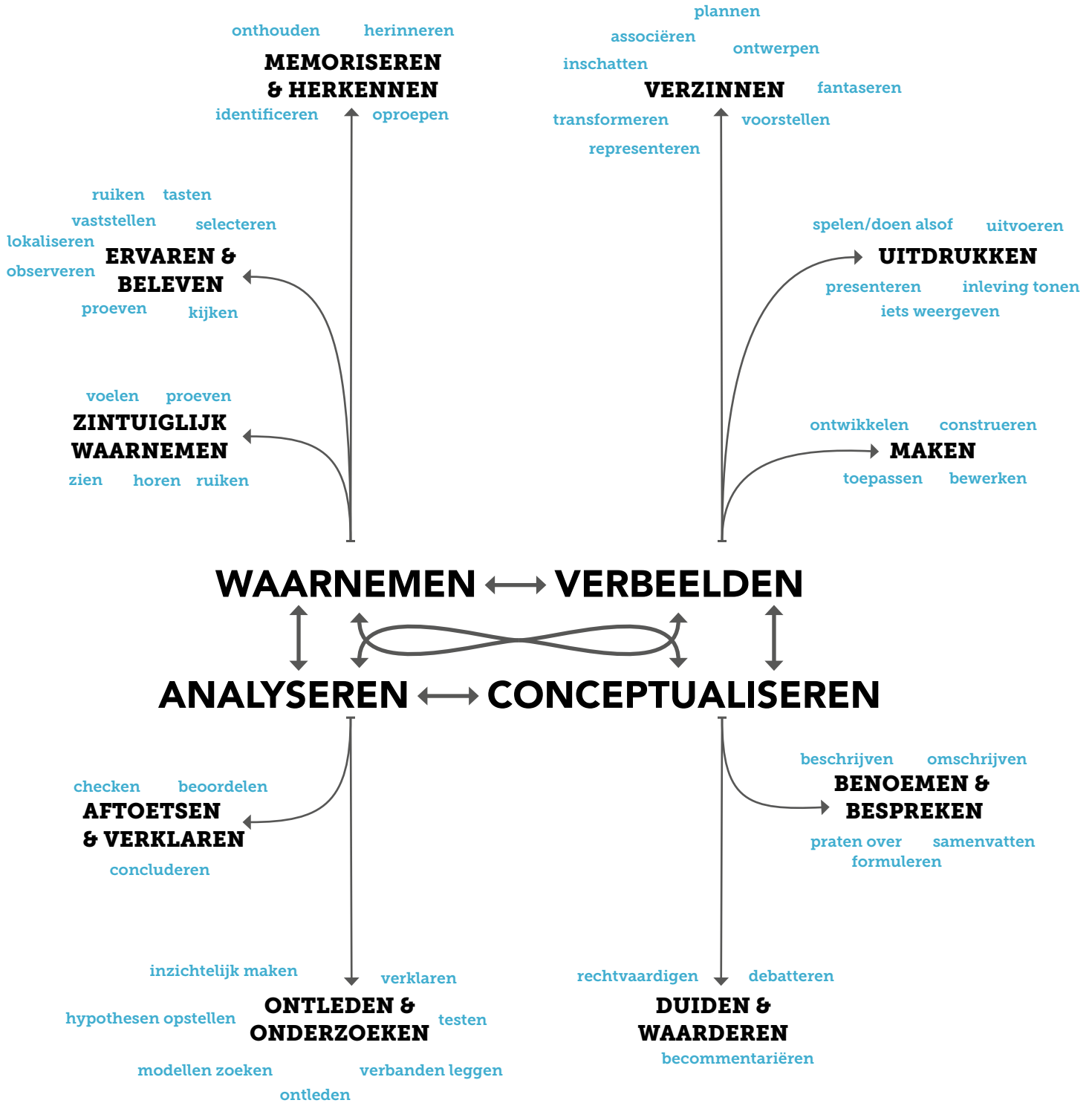
2.1 Wat zijn de vier culturele basisvaardigheden volgens CiS?

Volgens de CiS-theorie beschikken we over vier culturele of cognitieve basisvaardigheden die we zowel binnen cultuur in brede zin, als binnen cultuur als zelfreflectie inzetten: waarnemen, verbeelden, conceptualiseren en analyseren.

Binnen de cognitieve ontwikkeling van een individu worden de vaardigheden in bovengenoemde volgorde ontwikkeld. Een baby leert eerst mensen herkennen (waarnemen), leert zich vervolgens voor te stellen dat ze er nog zijn, ook als hij of zij hen niet meer ziet (verbeelden) etc. Ook evolutionair gezien ontwikkelden deze vaardigheden zich in die volgorde: miljoenen jaren geleden leerde de mens overeenkomsten te herkennen (waarnemen) en vervolgens gereedschappen te maken (verbeelden). Daarna ging hij taal gebruiken (conceptualiseren) en pas recenter is het analytisch denken sterk ontwikkeld. Deze evolutie wordt gekarakteriseerd als een ontwikkeling van meer concrete naar meer abstracte vaardigheden.

Binnen cultuuronderwijs kunnen de vaardigheden in verschillende combinaties en volgordes aan bod komen, en is de afbakening concreet/abstract minder scherp. Een activiteit kan evengoed starten vanuit een concept als vanuit een waarneming, en het verbeeldend vermogen kan bijvoorbeeld ook meer abstract worden ingezet. De aandacht hoeft ook niet over alle vaardigheden gelijk te worden verdeeld in één activiteit.

De vier culturele basisvaardigheden worden verder onderverdeeld:

Waarnemen

We nemen onszelf en onze omgeving waar, met al onze zintuigen. We kunnen ook de waarneming van iemand anders waarnemen, bijvoorbeeld via kunst. Wat we waarnemen, beleven we op een bepaalde manier, bijvoorbeeld door de associatie met eerdere waarnemingen of omdat we onze waarneming op een specifiek aspect richten. En door dingen te onthouden, kunnen we zaken herkennen, identificeren en plaatsen, of ze juist eerder als 'nieuw' ervaren.

VOORBEELDEN

- Het beseft dat het thuis anders ruikt dan bij de burens, of bij oma en opa.
- Het bekijken van en luisteren naar een nieuwsbericht over een oorlog in het Midden-Oosten.
- Het ervaren van de visuele of klankschoonheid van een kunstwerk.
- Oefenen in aandachtig kijken naar een film met oog voor beeldvoering, genre-elementen ...
- Aangeleerde elementen van een bepaalde muziekvorm herkennen bij het beluisteren van een muziekstuk.
- Smaken leren herkennen.

Verbeelden

Verbeelden is met bekende elementen iets nieuws maken en zo dingen en situaties bedenken en scheppen. Dankzij deze vaardigheid kunnen we onze gedachten en gevoelens in een voor anderen waarneembare vorm gieten; we kunnen werktuigen maken; we kunnen ons de toekomst anders voorstellen dan het verleden; ... Verbeelden doet nieuwe mogelijkheden ontstaan.

Verbeelding kan een fysieke uitdrukking krijgen (zoals een dans, een traan, een personage) of in een tastbaar materieel product resulteren (zoals een schilderij, een gebouw) of een idee zijn (zoals een droombeeld, een utopie, een plan, een inleving). Verbeelding leidt tot kunst, techniek, politieke utopieën etc.; tot variaties zoals een potlood gebruiken om in je oor te peuteren.

Leren verbeelden is het gevoel voor wat mogelijk is, ontwikkelen; je kunnen inleven in een ander en dingen van een andere kant kunnen bekijken, zijn daar voorbeelden van. Wie kan verbeelden, heeft minder schrik van wat anders is, en zal minder snel vastzitten in bestaande patronen. Dit gebeurt binnen alle vakken waarin creativiteit en inlevingsvermogen een grote rol spelen, zoals kunst-, techniek- en zorgonderwijs.

VOORBEELDEN

- De indrukken die een nieuwsbericht oproept, uitdrukken in dans of muziek, in verf of klei, in een gedicht of een collage.
- Gebruiken van nieuwsbeelden om reclame te maken voor een bepaald event. Een variatie verzinnen; herschalen; verbindingen maken.
- Omzetten van een niet-literaire tekst (zoals een wettekst) in een gedicht.
- Zich een beeld vormen; zich inleven.
- Een muziekstuk of dans uitvoeren.
- Voorspellingen maken.

Conceptualiseren

Conceptualiseren draait rond categoriseren (interpreteren en benoemen) en waarderen, en dus om (proberen te) begrijpen. We begrijpen de werkelijkheid en onszelf doorheen concepten en categorieën. We zijn voortdurend bezig met de werkelijkheid te labelen en om te zetten in (vormen van) taal: we brengen bijvoorbeeld alle concrete scholen, hoe verschillend ook, onder in het begrip 'school'. Vragen naar wie iemand is of wat iemand doet, is meestal vragen naar een concept of een categorie, en daar hangt ook een bepaalde waardering aan vast: voetballer of hockeyer, broer of zus, lief of ondeugend, eerlijk, doorzetter, bang maar moedig, dochter van de bakker, Vlaming, Belg of Europeaan. Conceptualiseren leidt tot religie, ideologie, (kunst)geschiedenis, maatschappijleer etc.

VOORBEELDEN

- Culturele verschijnselen of aspecten van cultuur onder woorden brengen. Wat is een verjaardag? Wat is een feestdag? Welke feestdagen zijn er?
- Een column of een blog schrijven over een oorlog in het Midden-Oosten en daarin een standpunt innemen en dat beargumenteren.
- De typische kenmerken van een bepaalde kunsthistorische periode onderscheiden en benoemen.
- Debatteren over het waarom van godsdienst.
- Parallellen tussen kunstwerken beschrijven.
- Uitleggen waarom een bepaald beeld in een bepaalde context een satirisch karakter krijgt.

Analyseren

Mensen ontleden de werkelijkheid op zoek naar structuren, systemen, verbanden, wetmatigheden en patronen. Voor analytische reflectie nemen we afstand, kijken we naar de context en toetsen we gegevens aan andere informatie. Anders dan bij conceptualiseren is analyseren geen kwestie van conventies of afspraken, maar van ontdekken. Het is bovendien objectiever dan conceptualiseren: een andere taal kan een ander wereldbeeld met zich meebrengen, maar structuren zijn universeel geldig, onafhankelijk van een specifieke taal. Analyseren leidt tot filosofie, wetenschap etc.

VOORBEELDEN

- Uitzoeken waarom een feesttafel meestal anders wordt gedekt dan een gewone tafel en waarom er bij feesten (andere) muziek wordt gemaakt, er wordt gedanst en men andere kleding draagt.
- Onderzoek doen naar de oorzaken van de vele recente oorlogen in het Midden-Oosten en naar overeenkomsten en verschillen tussen deze en andere conflicten, eerder en elders in de wereld.
- Reflecteren op de ervaring van tijd of op de invloed van technologie op je leven.
- Verklaren waarom een bepaald schoonheidsideaal niet langer geldt.
- Verklaren hoe bepaalde schrijvers andere schrijvers hebben beïnvloed.
- Aan de hand van het traceren van lijnen in de geschiedenis nadenken over de toekomst.

Het is belangrijk om op te merken dat het ontwikkelen van de vier culturele basisvaardigheden geen doel op zich is voor CiS. Binnen cultuuronderwijs ligt de focus op reflectie (cf. cultuur als culturele zelfreflectie). Het focussen van de waarneming, het trainen van een techniek, het aanleren van begrippen, het blootleggen van een structuur etc. kunnen tussendoelen zijn, maar er is pas echt sprake van cultuuronderwijs als deze vaardigheden worden ingezet om te reflecteren op onszelf en de ander, om inzicht te krijgen in hoe we zelf en hoe anderen betekenis geven aan de wereld.

2.2 Hoe kan de Mooss-methodiek een praktijk binnen het CiS-kader ondersteunen?

CiS stelt dat cultuuronderwijs de vier culturele basisvaardigheden van kinderen en jongeren moet ontwikkelen en moet inzetten voor culturele zelfreflectie. Met de methodiek van Mooss kunnen we deze doelstelling ondersteunen.

De constructivistische educatietheorie en de leertheorie van Kolb vormen de belangrijkste theoretische uitgangspunten voor onze methodiek. Constructivistisch werken wil zeggen dat we kinderen en jongeren ondersteunen in hun leerproces, rekening houdend met hun eigen noden, interesses en mogelijkheden, en dus ook met hun verschillende manieren van leren. Kolb geeft ons handvaten om na te denken over die verschillende manieren van leren, om kinderen en jongeren daarin zowel een veilig vertrekpunt als een uitdaging te bieden, en om zo uiteenlopende vaardigheden te ontwikkelen.

CiS stelt terecht dat er verschillen zijn tussen de theorie van Kolb en de theorie van CiS, maar we merken wel in onze praktijk dat werken volgens de leertheorie van Kolb ook de vier culturele basisvaardigheden die CiS beschrijft, stimuleert. In een activiteit die de verschillende manieren van leren uit de theorie van Kolb aanspreekt, komen uiteenlopende vaardigheden aan bod: niet alleen ervaren maar ook analyseren, niet alleen maken maar ook spreken, niet alleen observeren maar ook reflecteren, niet alleen conceptualiseren maar ook experimenteren etc. Inzetten op de manieren van leren van Kolb, is dus een manier om de vier culturele basisvaardigheden te ontwikkelen. Daarbij focussen we niet enkel op (diverse) vaardigheden van kinderen en jongeren, maar ook op hun kennis en houding.⁵

5 In de CiS-theorie is sprake van (breed geformuleerde) vaardigheden, weinig of niet van kennis en houding, toch ook aspecten die we binnen cultuuronderwijs willen ontwikkelen. In *CULTURELE BASISVAARDIGHEDEN* (pp.18-19) wordt wel aandacht besteed aan de mogelijkheid om de basisvaardigheden op te breken in kennis, houding en vaardigheden.

Onze methodiek heeft niet alleen aandacht voor verschillende manieren van leren door kinderen en jongeren, maar ook voor de leercirkel van Kolb. In deze cirkel worden de verschillende manieren van leren achtereenvolgens ingeschakeld. Door het steeds weer doorlopen van deze cirkel in onze activiteiten en instrumenten, worden de verschillende manieren van leren voortdurend met elkaar in verband gebracht. Aangezien reflecteren daar deel van uitmaakt, is er dus altijd sprake van reflectie. Dat ondersteunt eveneens de doelstelling van CiS.

Een ander voordeel van het gebruik van de leercirkel van Kolb, is dat ieder onderwerp en iedere activiteit op diverse manieren wordt aangepakt. Of de activiteit nu eerder filosofisch beschouwend of eerder concreet scheppend is, door het doorlopen van de cirkel komen altijd verschillende manieren van leren aan bod. Geen beschouwen zonder concrete ervaring, geen scheppen zonder analyse etc. Dit is in de geest van CiS, waar het de bedoeling is dat de verschillende basisvaardigheden binnen cultuuronderwijs worden ontwikkeld.⁶ Bovendien brengt Mooss als kunst- en erfgoededucatieve organisatie ook concrete inhouden (zoals artistieke tradities) aan. Onze methodiek ontwikkelt met andere woorden niet alleen de culturele basisvaardigheden en de culturele zelfreflectie, maar doet dat ook specifiek in het kader van en door kunst en erfgoed.

6 In bepaalde CiS-publicaties bestaat evenwel de neiging om een onderwerp, activiteit of vak aan een bepaalde culturele basisvaardigheid te koppelen, zoals kunst aan verbeelden en in mindere mate aan waarnemen, en conceptualiseren en analyseren eerder aan bijvoorbeeld kunstkritiek dan aan het maken van kunst. De vier basisvaardigheden worden echter zowel in kunstcreatie, als in kunstreceptie gebruikt. Een kunstenaar analyseert, net zo goed als een toeschouwer niet zonder verbeelding kan. Waarschijnlijk is dit labelen niet de bedoeling, en zou er heel wat opgelost kunnen worden door de verschillende vaardigheden op hetzelfde voorbeeld toe te passen: wat is de rol van waarnemen in kunst? Van verbeelden? Van conceptualiseren? Van analyseren?

3. Vier cultuurdragers

3.1 Wat zijn de vier cultuurdragers volgens CiS?

Volgens de CiS-theorie beschikken we over vier groepen media (Nederlandse terminologie) of groepen cultuurdragers (Vlaamse terminologie): het lichaam, voorwerpen, taal en grafische tekens. We gebruiken ze zowel binnen cultuur in brede zin (ze dragen cultuur), als binnen cultuur als zelfreflectie (wij drukken er onze reflectie in uit).

Cultuurdragers kunnen dus cultuur dragen: ontdekkingsreizigers gebruikten zeekaarten (grafische tekens) en schepen (voorwerpen), en sommigen vreesden over de rand van de aarde te vallen omdat werd verteld dat de aarde een platte schijf was (taal). Cultuurdragers kunnen ook het medium zijn waarin reflectie op cultuur wordt uitgedrukt: wanneer een leerling naar aanleiding van dit onderwerp een dramatekst schrijft over de strijd tussen kapitein en bemanning, en over de angsten die de matrozen uitstonden, gebruikt hij zelf taal (de woorden die de acteurs moeten uitspreken), het lichaam (het acteren) en grafische tekens (de geschreven tekst). In de vorm van de zeekaart dragen de grafische tekens cultuur, ze zijn een manier om met de werkelijkheid om te gaan. In de vorm van de dramatekst dragen de grafische tekens de reflectie op cultuur, de reflectie op hoe mensen met de werkelijkheid omgaan.

Cultuurdragers kunnen heel bepalend zijn. Dans, zang, drama, een roman, een betoog, een gebouw, een game etc.: ze drukken allemaal iets anders uit, en het verschil kan zowel in manier van uitdrukken als in mogelijke inhouden zitten.

De ene groep cultuurdragers is meestal niet scherp afgebakend van de andere en vaak gebruiken we in cultuur verschillende cultuurdragers samen, maar tegelijk is er in de CiS-theorie – bij vergelijking van verschillende publicaties – enige onduidelijkheid over welke drager in welke groep thuishoort. Hieronder volgt een korte typering van de vier groepen.

Lichaam

Het menselijk lichaam levert een eerste groep cultuurdragers, die ons niet alleen in staat stellen de werkelijkheid waar te nemen (de zintuigen: zicht, gehoor, gevoel, reuk en smaak), maar ook om gedachten en gevoelens uit te drukken: gezichtsuitdrukkingen, houdingen, gebaren, beweging, klanken, en dus ook acteren, dansen, neuriën, rituelen uitvoeren, performance etc.

Voorwerpen

Een tweede groep cultuurdragers wordt gevormd door de voorwerpen waarmee we de beperkte mogelijkheden van ons lichaam uitbreiden: kleding en kostuums, (muziek)instrumenten, gereedschappen en apparaten, wapens, huisraad, gebouwen, sculpturen, maquettes, decor, gerechten etc.

Taal

Taal (gesproken, maar sinds de mens over grafische symbolen beschikt ook geschreven) draagt het denken in begrippen: in gesprekken, in liedjes of gedichten en verhalen, in politieke betogen en in verslagen over wat elders of vroeger is gebeurd (dus literair of niet literair). Denk ook aan beeldtaal, jongerentaal, notenleer, verkeerscode, wetenschappelijk jargon, lyriek, morsecode, gebarentaal, dialoog, (filosofische) discussie, nabespreking etc.

Grafische tekens

Grafische tekens projecteren de werkelijkheid in het platte vlak. Ze stellen ons in staat informatie buiten ons hoofd op te slaan en door te geven, bijvoorbeeld in tekeningen en schilderijen, geschreven taal (letters), schema's en modellen, muzieknoten, landkaarten, vlaggen, foto's, video's en digitale media etc.

3.2 Hoe kan de Mooss-methodiek een praktijk binnen het CiS-kader ondersteunen?

Binnen de context van cultuuronderwijs wil CiS de culturele zelfreflectie verrijken door het interpreteren van en uitdrukken in verschillende cultuurdragers te ontwikkelen. Met de methodiek van Mooss kunnen we deze doelstelling ondersteunen.

De Mooss-methodiek zet in op variatie, ook op het vlak van kunstwerken en erfgoed, kunstvormen en -technieken, en dat zowel bij het interpreteren als bij het uitdrukken. Dit volgt uit onze theoretische uitgangspunten: zowel de constructivistische educatietheorie als de leertheorie van Kolb, aangevuld met de theorie van meervoudige intelligenties van Gardner, bepleiten dat mensen op veel verschillende manieren betekenis geven aan de wereld. Ook het werken met diverse kunstvormen – en dus met de stem, het lichaam, tekst, lijn, vlak, kleur, woorden, muziekinstrumenten, materialen allerhande – stimuleert verschillende manieren van leren. Een emotie uitdrukken met je lichaam is anders dan deze in woorden proberen te vatten, net zoals de interpretatie van muziek verschilt van die van beeld. De kruisbestuiving tussen de disciplines (kunsten + erfgoed) die in onze organisatie vertegenwoordigd zijn, ondersteunt deze aanpak. Ongeacht de discipline – in plaats van de activiteit of het instrument zullen we steeds verschillende benaderingen aanbieden. En daarnaast vinden we het natuurlijk als kunst- en erfgoededucatieve organisatie belangrijk om kinderen en jongeren met uiteenlopende kunst en erfgoed in contact te brengen.

Deze aanpak stelt ons in staat om vanuit verschillende perspectieven op kunst en erfgoed te reflecteren, en om kinderen en jongeren te stimuleren om zich op veel verschillende manieren uit te drukken. Hierdoor biedt de Mooss-praktijk een fijnmazigheid, waarbij diverse cultuurdragers onvermijdelijk aan bod komen.

Omgekeerd leggen we onszelf niet graag de beperking van vier groepen cultuurdragers op. De vier groepen kunnen in de praktijk een eerste stap zijn om een kunsteducatieve activiteit open te trekken en te variëren, maar het is volgens ons onvoldoende fijn om een rijke kunst- en erfgoededucatieve praktijk te ondersteunen (daarvoor werden ze ook niet ontwikkeld).⁷ Wij vertrekken liever van een concreet kunstwerk of erfgoed'object' (materieel en immaterieel), om met een open blik zoveel mogelijk invalshoeken te verkennen, en te bekijken welke betekenissen we er allemaal aan en mee kunnen geven. Het is onze ervaring dat kunst en erfgoed zelf, zeker bekeken met de interesses en mogelijkheden van kinderen en jongeren in het achterhoofd, veel meer strategieën suggereren dan de algemene beschrijving van de vier groepen cultuurdragers. Op die manier bestrijken we wel het veld van de cultuurdragers beschreven door CiS, maar creëren we tegelijk een praktijk waarbij we de rijkdom van kunst en erfgoed in alle facetten verkennen, zowel bij het reflecteren over als het uitdrukken in, én waarbij we ook goed aansluiten bij de leefwereld van kinderen en jongeren.

7 De beschrijving van de groepen cultuurdragers is heel algemeen en soms ook onduidelijk, met overlap tussen de groepen. Binnen één groep zitten ook zo'n verschillende dragers, dat er uiteenlopende vaardigheden nodig zijn om hiermee aan de slag te gaan. En net zoals bij de basisvaardigheden is het labelen problematisch: een schilderij bij grafische tekens indelen, is bijvoorbeeld niet handig als uitgangspunt, omdat dan de nadruk komt te liggen op het platte vlak en de figuratie, terwijl ook andere aspecten als de materialiteit, de kleur, de beweging van de kunstenaar ... belangrijke betekenisdragers (kunnen) zijn. De focus op grafisch teken ondersteunt geen complete reflectie op het werk, op wat het werk allemaal zou kunnen betekenen, op de reflectie die de kunstenaar erin heeft uitgedrukt, op manieren waarop je jezelf zou willen uitdrukken. Op dezelfde manier is ook de voorkeurskoppeling door CiS van een cultuurdrager aan een basisvaardigheid (waarnemen - lichaam, verbeelden - voorwerpen, conceptualiseren - taal, analyseren - grafische tekens) volgens ons niet productief.